

תורה שבע"פ ובירורי הלכה

מוקדש בהערכה רבה
למלמדי התורה לעמו ישראל

ד"ר בני גזונדהייט

לימוד התורה על פי ברכות התורה

מבוא

הצעות זידקטיות

"שבעים פנים לתורה" ובהוראת התורה המחנך יכול לפתח בחינות שונות של התלמיד בלימוד התורה. ברכות התורה, בהן עוסק מאמר זה, מהוות הזדמנות מבורכת להתבונן על הערכים השונים והמרובים של לימוד התורה והחינוך התורני¹.

ברצוננו להציע בפתיחת המאמר שאלות והצעות שונות ללימוד עם הכיתה את ברכות התורה בדרך חווייתית ומשמעותית.

* להקדיש יחידה של מספר שיעורים (לפי רמת הכיתה) לברכות התורה, למשל בתחילה או בסוף השנה, לקראת חג מתן תורתנו, שמחת תורה וכדו'.
* התבוננות בנושא "ברכות התורה" מתאים ללימוד "אבות ובנים" של בית הספר, כדי שההורים והמורים כאחד יוכלו להביע את מטרותם וציפיותם מלימוד התורה יחד עם התלמידים.

* לקרוא את "ברכות התורה" עם התלמידים, לדון עמהם על ההבדלים בין הברכות השונות, להגדיר את האופי השונה של הברכות ולהסביר את טעם בחירת הפסוקים, המשנה והברייתא לאחר "ברכות התורה".

* לפי רמת התלמידים, רצוי ללמוד בעיון את הסוגיות בגמרא עם מפרשי הש"ס, רמב"ם, שו"ע, נושאי כלים ומפרשי הסידור למיניהם. במאמר, המורה ימצא מקורות והפניות רבות, כולל לאנציקלופדיה תלמודית וכו'.

* ניתן להוריד דף מקורות צבעוני ובמצגת Power Point, אשר מסכמים את עיקרי הדברים של מאמר זה².

1. מאמר זה עוסק ב"עיון תפילה" של "ברכות התורה", דהיינו המקורות, המבנה והמשמעות שלהן. המאמר אינו מתייחס לטעם בחירת המקורות מהמקרא, המשנה והברייתא שמופיעים בסידורים לאחר "ברכות התורה", וגם לא בשיטת הרמב"ם על לימוד התורה על פי הגמרא בעבודה זרה יט, ע"ב, ועוד חזון למועד.

2. ראה באתר www.muni.tik-tak.co.il/tfila ביחידה על "תפילות חול", "שחרית".

* ניתן להסביר את האופי של שלוש הברכות על פי משנתם של שלושת האמוראים במאמרים אחרים שלהם בשי"ס ובמדרש, בנושא תלמוד תורה. רצוי שהתלמידים ישתדלו להבין את שלושת האמוראים וילמדו את משנתם על לימוד התורה באופן שיטתי. כך יוכלו לאפיין אותם על פי תפישת עולמם, אשר עומדת מאחורי נוסח ברכת התורה של כל אחד מהם.

* כדאי לעודד ולהדריך את התלמידים להכין הצגה "ברכות התורה בהשתתפות אמוראים". ארבעה תלמידים יציגו באופן מעניין וחזוייתי (בליווי דף המקורות ומצגת Power Point) את דעתם של שלושת האמוראים רב יהודה אמר שמואל, רבי יוחנן ורבי המנונא, ולבסוף רב פפא יסביר את השילוב של כל הברכות ליחידה רעיונית אחת, כפי שמובא במאמר זה ובמצגת Power Point. הצגה זו, אשר דורשת עיון מעמיק של הכיתה בהבנת הסוגיות, תחייב את התלמידים להפנים ולהציג את המשמעות של "ברכות התורה" בדרך מאלפת וחזוייתית. מומלץ להציג את ההצגה לקראת שבעות, בלימוד "משמר" בליל שבעות, במסיבת סיום של בית הספר או הזדמנות דומה.

ברכות התורה לפני לימוד התורה ביחיד (ברכות יא, ע"ב)

ברוך אתה ה' א-להנו מלך העולם אשר קדשנו במצותיו וצונו לעסק בדברי תורה:

(ו)הערב-נא ה' א-להנו את דברי תורתך בפינו ובפי עמך בית ישראל ונהיה אנחנו וצאצאינו וצאצאי צאצאינו וצאצאי עמך בית ישראל כלנו יודעי שמך ולומדי תורתך (לשמה) ברוך אתה ה' המלמד תורה לעמו ישראל:

ברוך אתה ה' א-להנו מלך העולם אשר בחר בנו מכל העמים ונתן לנו את תורתו ברוך אתה ה' נותן התורה:

תורה - במדבר ו, כד-כו:

ברכך ה' וישמך:

יאר ה' פניו אליך ויחנך:

ישא ה' פניו אליך וישם לך שלום:

משנה פאה פ"א, מ"א:

אלו דברים שאין להם שיעור הפאה והבבאיים והראיון וגמילות חסדים ותלמוד תורה:

ברייתא על פי הגמרא בתלמוד בבלי שבת קכו, ע"א:

אלו דברים שאדם אוכל פרותיהם בעולם הזה והקרו קנימת לו לעולם הבא ואלו הן פבור אב ואם וגמילות חסדים והשקמת בית המדרש שחרית וערבית והקנסת אורחים ובקור חולים והקנסת בלה ולגית המת ועיון תפלה והבאת שלום בין אדם לחברו ותלמוד תורה כנגד כלם:

ברכות התורה לפני קריאת התורה בציבור (ברכות כא, ע"א)

לפני קריאת התורה

הקורא: **בָּרַכְנוּ אֶת ה' הַמְּבֹרָךְ:**

הציבור ואח"כ הקורא: **בְּרוּךְ ה' הַמְּבֹרָךְ לְעוֹלָם וָעֶד:**
הקורא:

בְּרוּךְ אַתָּה ה' אֱ-לֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם

אֲשֶׁר בָּחַר בְּנוּ מִכָּל הָעַמִּים וְנָתַן לָנוּ אֶת תּוֹרָתוֹ

בְּרוּךְ אַתָּה ה' נֹתֵן הַתּוֹרָה:

אחרי קריאת התורה

בְּרוּךְ אַתָּה ה' אֱ-לֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם

אֲשֶׁר נָתַן לָנוּ תּוֹרַת אֱמֶת וְחַיֵּי עוֹלָם גִּטָּע בְּתוֹכֵנוּ

בְּרוּךְ אַתָּה ה' נֹתֵן הַתּוֹרָה:

א. "ברכות התורה דיחיד" (ברכות יא, ע"ב)

הדיון על ברכות התורה מופיע בשני הקשרים שונים בגמרא: היחיד חייב לבדך ברכת התורה כל יום לפני לימודו (ברכות יא, ע"ב), ולפני קריאת התורה בציבור - העולה לקרוא בתורה מברך ברכת התורה (ברכות כא, ע"א). האופי של ברכת התורה בשני ההקשרים שונה באופן מהותי, כפי שיתברר בהמשך על פי ניתוח הסוגיות.

ברכות יא, ע"ב:

טאי עבדך?

אמר רב יהודה אמר שמואל: אשר קדשנו בצעותינו וצונו לעסוק בדברי תורה. ורבי יוחנן פסיים בה הכי: הערב נא ה' אלהינו את דברי תורתך בפנינו ובפיפיות עפך בית ישראל ונהיה אנחנו וצאצאינו וצאצאי עפך בית ישראל כלנו יודעי שפך ועוסקי תורתך, ברוך אתה ה' הפלמד תורה לעמו ישראל.

ורב הפננא אמר: אשר בחר בנו מכל העמים ונתן לנו את תורתו. ברוך אתה ה' נתן התורה.

אמר רב הפננא: זו היא פעולה שבברכות. [אמר רב פפא] הלכך ליפרינהו לכולהו.³

3. לפי גירסת הרי"ף: "ורבי יוחנן אמר" וראה בפירושים על "ו(ה)ערב נא".

4. לפי גירסת הרי"ף: "ולומדי תורתך לשמה" וראה בפירושים על "לשמה".

5. לפי גירסת הרי"ף: והרא"ש: "אמר רב פפא", ולדעת רבינו תם הגירסה היא "הילכך נימרונוהו לתרויהו" וראה למטה בפירושים.

המבנה והאופי של ברכות התורה⁶

יש התפתחות הגיונית והדרגתית בברכות התורה ולכל ברכה יש אופי משלה⁷:
הברכה הראשונה מתייחסת לעיסוק בתלמוד תורה כמצווה מעשית לכל פרט
ולכן היא מנוסחת כמו שאר ברכות המצוות "אשר קדשנו במצוותיו וצונו..."
(כגון "על נטילת ידיים", "על הנחת תפילין" וכדו').

בנוסף לעיסוק המעשי בתורה מפורטת בקטע "והערב נא"⁸ גם המשמעות
הערכית והחזונית של לימוד תורה: הערבות של הלימוד, המעורבות של בית
ישראל לכל דורותיו, ידיעת התורה וכו'. לא הפרט בלבד הוא העוסק בתורתו
(כמו בברכה הראשונה), אלא ה' מלמד תורה לכל עמו ישראל והברכה היא
תפילה ובקשה⁹, שלימוד התורה יתמיד בעם ישראל כולו לדורותיו. כדי שהעיסוק
בתורה ישיג את כל הכוונות האלה, מברכים את הבקשה של "והערב נא":

"ואח"כ מברכים שיתן לנו חכמה ובינה ומתיקות ולב טהור לשמה
מפני שבזה אינו דומה תלמוד תורה לכל המצוות שבכל המצוות
עשייתה באיברים גשמיים ומצווה זו מקורה בלב ובמוח ואם לא
יבין מה שלמד אין לימודו כלום ואם כוונתו שלא לשמה - אין
לימודו כלום ולכן צריך לברך דרך בקשה שיעזרו ה' לידע תורתו
וללמוד בה כראוי"¹⁰.

בקטע השלישי האופקים מתרחבים עוד יותר למסגרת אוניברסלית של כל
אומות העולם והיא מאפיינת את המשמעות של התורה לעם ישראל בהקשר
רחב יותר: התורה היא ביטוי של בחירת ה' בעם ישראל מכל העמים.

יש שהסבירו את מיקומה של "ברכת כוהנים" אחרי ברכות התורה לפי
העיקרון הבא: עם ישראל אמנם נבחר מכל העמים, אך תפקידנו להיות "מְמַלְכֵת
כְּהֻנִּים וְגוֹי קְדוֹשׁ" (שמות י"ט, ו) לכל העמים כולם, ולכן נבחר דווקא הקטע של
ברכת כוהנים כלימוד תורה אחרי ברכת התורה¹¹. פירוש זה מתאים היטב
למהלך המתואר, בו האופקים מתרחבים באופן הדרגתי גם על כל אומות העולם
כולן.

6. ראה בענין זה גם למטה בדיון על ברכות כא, ע"ב ובפירושים.

7. ראה רמב"ם הלכות ברכות פ"א, ה"ג-ה"ד הגדרה של ברכות שונות: "ברכות הנייה וברכות
מצוה וברכות הודאה שהן דרך שבח והודיה ובקשה".

8. ראה בפירושים על "והערב נא" אם היא ברכה בפני עצמה או המשך של הברכה הראשונה.
9. וכך לשונו של הרמב"ם על "בעל המאור": "ואני אומר לפי שיש בברכות של רבי יוחנן בקשה
שלא ייכשל בדברי תורה שאנו צריכים לה לפיכך אין אנו רוצים להניחה".

10. לשונו של בעל "ערוך השולחן" סימן מ"ז יד.

11. ראה בפירושו של הרב אברהם יצחק כהן קוק זצ"ל על ברכות התורה בסידורו "עולת ראיה",
מוסד הרב קוק, ירושלים, תשכ"כ, עמ' ס"א; ראה חיים י' חמיאל "הראייה על הסמיכות
בין ברכת כוהנים לברכות התורה" בתוך חיים י' חמיאל (עורך) "באורי - עיונים במשנתו
של הרב אברהם יצחק הכהן קוק זצ"ל ובדרכי הוראתה", ההסתדרות הציונית העולמית,
תשמ"ו, 73-86.

לפני קריאת התורה רבים ממרכים "אשר בחר בנו" בתוספת "ברכו את ה' המבורך"¹² כקריאה לכל פרט להצטרף לכלל הציבור על פי הפסוק "הבו גודל לא-להנו". לאור הניתוח הנ"ל שייך לברך בקריאת התורה רבים דווקא את הברכה השלישית העוסקת בלימוד התורה בציבור, דהיינו של כלל ישראל כולו, והיא אם כן ברכת השבח על בחירת עם ישראל מכל העמים¹³. אחרי קריאת התורה רבים אנו מדגישים את משמעות לימוד התורה לעם ישראל כולו במבט לאחור במשך כל הדורות הקודמים מאז מתן תורה עד דורנו. בהקשר זה מודגשים במיוחד הערכים של "תורת אמת" ושל "חיי העולם נטע בתוכנו"¹⁴.

לסיכום: ברכות התורה בנויות לפי התפתחות הגיונית והדרגתית הן בהקשר של יחיד לפני לימודו הפרטי והן בהקשר של קריאת התורה בציבור, ולכל מכה יש אופי משלה בהתאם להקשרה.

ברכות התורה ומחבריהן

לפי הגמרא במסכת ברכות יא, ע"ב רב יהודה בשם שמואל, רבי יוחנן ורב פפא מסרו וקבעו את נוסח ברכת התורה, וכעין המשך לסוגייתנו רב יהודה ורבי יוחנן דנים גם כן על ברכת התורה בסוגיה במסכת ברכות כא, ע"א¹⁵. נזכיר בהמשך בקיצור מאמרים אחרים שנמסרו בשם אותם חכמים בעניין לימוד התורה¹⁶, ולאור המאמרים האחרים של אותם האמוראים יתפרשו הן עניינה והן לשונה של ברכת התורה. [בסוגריים מובאים הסברים קצרים והקשר לברכת התורה עם הסימון הזה ✓].

רב יהודה ושמואל

דעתו של רב יהודה בעניין ברכת התורה נמסרה גם בסוגיה בנדרים פא, ע"א ובברכות כא, ע"א¹⁷.

- (1) "אפר שמואל... חכמים עשו חיזוק לדבריהם יותר מאל תורה" (עירובין פה, ע"ב) ✓ "לעסוק בדברי תורה" - דווקא תורה שבעל פה.
 (2) "עד היכן חייב אדם ללמד את בנו תורה אפר רב יהודה אפר שמואל כגון זבולון בן דן שלימדו אבי אביו מקרא ועשנה ותלמוד הלכות ואגדות" (קידושין ל. ע"א) ✓ לימוד מקרא ומשנה ותלמוד אחרי ברכת התורה].

12. ראה בפירושים על "ברכו את ה' המבורך".

13. כך כתב בעל "מנחת חינוך" מצווה ת"ל, וראה גם במהר"ל "נתיבות התורה" פ"ז, הרב עוזי קלכהיים "אדרת אמונה" על שלוש שיטות בלימוד התורה.

14. ראה למטה בדיון על ברכות כא, ע"א.

15. ראה למטה דיון על הסוגיה.

16. את רוב המקורות מצאתי דרך פרויקט השו"ת של אוניברסיטת בר אילן.

17. ראה בהמשך, וראה למטה ציטוט מקידושין כט, ע"ב מחלוקת בין רב יהודה אמר שמואל ורבי יוחנן.

- (3) "אמר להן הטפונה ברכו ברכה אחת והן בירכו עה בירכו רב פתנה אמר בשם שפואל זו ברכת התורה וקראו עשרת הדברים שפע והיה אם שמוע ויאמר..." (ירושלמי ברכות פ"א, ג') [✓ "ברכו את הי המבורך"].
- (4) "שפואל תני לה בשם רבי שפואל בר אמי: איפתו הפלכות גזרת גזרה וגזרתה פצלחת - בשעה שישראל פשליכין דברי תורה לארץ..." (איכה רבה פתיחתא בי דייה רבי אבא).
- (5) "דאמר רב יהודה אמר רב טאי דכתיב 'מי האיש החכם ויבן את זאת' (ירמיה ט', יא) דבר זה נשאל לחכמים ולנביאים ולא פירשוהו עד שפירשו הקב"ה בעצמו דכתיב 'ויאמר ה' על עזבם את תורתו וכו' 'היינו לא שפעו בקולי' היינו 'לא הלכו בה' אמר רב יהודה אמר רב שאין עברין בתורה ותולה" (נדרים פא, ע"א, וראה דיון למטה על הסוגיה).
- (6) "אמר רב יהודה אמר רב כל הפורש פדברי תורה אש אוכלתו שנאמר..." (בבא בתרא עט, ע"א) [✓ "לעסוק בדברי תורה"].
- (7) "ל'יהודים היתה אנה וישמחה ויששן ויקר (אסתר ח', טז) - אמר רב יהודה אורה זו תורה..." (מגילה טז, ע"ב).
- (8) "אמר רב יהודה אמר רב פנין שלא ישנה אדם נאכסניא שלו פן התורה שנאמר..." (ערכין טז, ע"ב).

רבי יוחנן

דעתו של רבי יוחנן בעניין ברכת התורה נמסרה גם בסוגיה בברכות כא, ע"א (ראה למטה).

- פירוש של "והערב נא" לפי מאמרים אחרים של רבי יוחנן (9-12).
- (9) "אמר רבי יוחנן כל שהוא תלמיד חכם ונבן תלמיד חכם ונבן תלמיד חכם - שוב אין תורה פוסקת פזרעו לעולם שנאמר 'ואני זאת פרייתי וכו' לא יפושז פפין ופפי זרען ופפי זרע זרען אמר ה' פעתה ועד עולם' (ישעיה נ"ט, כא); פאי 'אמר הקב"ה אני ערב לך בדבר זה" (בבא פציעא פה, ע"א) [✓ "והערב נא..." - "ערבות" במשמעות של "עירבוך", והבטחה מצד הקב"ה]¹⁸.
- (10) "אמר רבי יוחנן רגלוהי דבר איניש אינן ערבין ביה לאתר דפיתבני תנן פובילין יתיה" (סוכה נג, ע"א).
- (11) "פי טובים דדין פנין' (שיר השירים א', ב) ערבים עלי דברי דודך יותן פדינה של תורה" (גיטין ס, ע"ב) [✓ "והערב נא..." - "ערבות" במשמעות של "נעימות"].
- (12) "רבי יוחנן אמר כל פי שאמר דברי תורה ברבים ואינן ערבין לשופיעהן ככלה זו שעריבה על בני אדם בחופתה נוח לו שלא אפת..." (שיר השירים רבה פ"ד, א) [✓ "והערב נא..." - "ערבות" במשמעות של מתיקות ודווקא לגבי לימוד תורה ברבים].

18. כמו במאמר חז"ל: "כל ישראל ערבים זה בזה" - שמעות לט, ע"א.

- (13) "אפר רבי יוחנן כל אותן ארבעים יום שעשה עשה בהו היה לפד תורה ופסחחה ובסוף נתנה לו בפתנה כל כך למה בשביל להחזיר את הטיפשים..." (ירושלמי הוריות פ"ג, ע"ח) ✓ "כלנו יודעי שמך" - כמו בדרשה הקודמת משיר השירים רבה פ"ד א, מודגשת גם פה חשיבות התורה רבנים ובמיוחד לעמי הארץ, כדי שנהיה "כולנו יודעי שמך".
- (14) "אפר רבי יוחנן לא כרת הקב"ה ברית עם ישראל אלא בשביל דברים שבעל פה שנאמר 'על פי הדברים האלה פרתני אתך ברית ואת ישראל' (שמות ל"ד, כז) (גיטין ס, ע"ב) ✓ "בפינו ובפי עמך בית ישראל..." - במיוחד חשיבות לימוד תורה שבעל פה, אשר נמסרת מדור לדור על ידי לימוד תורה בעל פה.
- (15) "דאפר רבי יוחנן... לעולם יעסוק אדם בתורה ובפצות אפילו שלא לשפה שפתון שלא לשפה בא לשפה" (כלה רבתי פ"ה, ה"א) ✓ "ולומדי תורתך לשמה..." לפי גרסת הרי"ף וראשונים אחרים; גם לפי רבי יוחנן העיסוק בתורה מהווה בסיס חשוב, אך המטרה להגיע דרך העיסוק ללימוד תורה לשמה.
- (16) "ואפר רבה הר בני חנה אפר רבי יוחנן כל הפשתפש בכתרה של תורה נעקר מן העולם" (נדרים סב, ע"א) ✓ "ולומדי תורתך לשמה... לפי גרסת הרי"ף וראשונים אחרים).
- (17) "אפר רבי יוחנן כל העושה תורה לאפיתה פעלין עליו כאילו עשה את עצמו שנאמר 'ואתני צוה ה' בעת ההוא ללמד אתכם חקים ופספסים לעשותכם אתם' (דברים ד', יד) - לעשות לא נאפר אלא לעשותכם אותם פכאן שפעלין עליו כאילו עשה את עצמו" (תנחומא כי תבא סיפן ג) ✓ "ולומדי תורתך לשמה..." לפי גרסת הרי"ף וראשונים אחרים).
- (18) "אפר רבי יוחנן אין דברי תורה פתקייפין אלא בפי שפשים עצמו כפי שאינו שנאמר 'והחקמה גאין תפצא' (איוב כ"ח, יב; ראה סוטה כא, ע"ב) ✓ הדרשה הזאת יכולה להתפרש כדומה לדרשה הקודמת, דהיינו מחוייבות מוסרית של תלמידי חכמים העוסקים בתורה).
- (19) "אפר רבי יוחנן כל הלופד תורה ואינו פלפדה דופה להדס כפדבר" (ראש השנה כג, ע"א) ✓ "ולומדי תורתך... המלמד תורה לעמו ישראל" - מאמר זה של רבי יוחנן הוא על פי שיטתו הבסיסית במסכת ברכות יא, ע"ב, שבנוסף לעיסוק האישי בתורה - מצוות תלמוד תורה כוללת גם הוראה לאחרים ולכלל ישראל כולו, ואין אדם יוצא ידי מצוות תלמוד תורה בלי ללמד לאחרים).

- (20) "אפר רבי יוחנן כל פי שיודע תורה ואינו עושה - פוטב לו שלא יצא לעולם..." (שמות רבה פ"ד, א) [✓] "יודעי שמך ועוסקי תורתך" - מודגשת החשיבות של קיום התורה בנוסף ללימודה.
- (21) "אפר רבי יוחנן פאי דכתוב 'פי שפתי כהן ישקרו דעת ותורה יבקשו בפיהו פי פלאך ה' צבאות הוא' (פלאכי ב', ז) - אם דופה הרב לפלאך ה' - יבקשו תורה בפיו, ואם לאו - לא יבקשו תורה בפיו" (פועד קטן יז, ע"א, חגיגה טו, ע"ב) [✓] כהשלמה לדרשה הקודמת מראש השנה כג, ע"א בעניין "יולומדי תורתך... המלמד תורה לעמו ישראל", גם דרשה זו מדגישה את האחריות של המלמד להיות דוגמה אישית לתלמידיו].
- (22) "יהיכ דפי חילול ה'... רבי יוחנן אפר כגון אנא דפסגנא ארבע אפות בלא תורה ובלא תפילין" (יופא פו, ע"א) [✓] בהקשר של "המלמד תורה לעמו ישראל" - רבי יוחנן דורש מעצמו התנהגות מוסרית ראויה לתלמיד חכם, ואם לא יעמוד בדרישות האלה - הרי זה חילול ה'.
- (23) "ידאפר רבי חייא בר אבא אפר רבי יוחנן פוטב שתעקר אות אחת מן התורה ואל יתחלל שם שמים בפרהסיא" (יבמות עט, ע"א) [✓] "המלמד תורה לעמו ישראל", דהיינו קידוש השם והערבות של לימוד התורה ברבים מצדיקים לעתים אפילו לעקור אות אחת מן התורה, כדי למנוע חילול שם שמים ברבים].
- (24) "אפר רבי יוחנן 'אני חוזה וישדי פגגלות' (שיר השירים ח', י) 'אני חוזה' - זו תורה, 'ישדי פגגלות' - אלו תלמידי חכמים" (פסחים פז, ע"א) [✓] בנוסף לעצם קיום התורה יש חשיבות רבה לתלמידי חכמים ולפעולתם ולהתנהגותם, והעיקרון הזה הוא על פי שיטתו ומשנתו הבסיסית של רבי יוחנן].
- (25) "ישיר הפעלות הנה ברכו את ה' כל עבדי ה' העבדים בבית ה' בלילות" (תהילים קל"ד, א) פאי 'בלילות' - אפר רבי יוחנן אלו תלמידי חכמים העוסקים בתורה בלילות... (פנחות קי, ע"א) [✓] תלמידי חכמים מלמדים תורה ברבים, אך בלילה חובה גם עליהם לעסוק בלימוד תורה שלהם, כפי שמודגש בנוסח הברכה של רב יהודה אמר שמואל].
- (26) "אפר רבי יוחנן ששה דברים אדם אוכל..." (שבת קכז, ע"א) [✓] נקבע כלימוד מיד אחרי ברכת התורה, אך יש שינויים בנוסח הברייתא בסידור].
- (27) "אלו דברים שאין להם שיעור הפאה והבכורים והראיון וגפילות חסדים ותלמוד תורה אפר רבי יוחנן כסבורין היינו לופר הראיון אין לו שיעור לפעלה..." (חגיגה ז, ע"א).

- (28) "אפר רבי יוחנן אילפלא לא ניתנה תורה היינו לפידין צניעות כחתול וגזל פנפלה וערוות פינה דרך ארץ פתנגול..." (עיתובין ק, ע"ב) ✓ יש בסיס מוסרי לתורה].
- (29) "ללמוד ולישא אישה ילמוד תורה ואח"כ ישא אשה ואם אי אפשר לו בלא אשה ישא אשה ואח"כ ילמוד תורה אפר רב יהודה אפר שפואל הלכה נישא אשה ואח"כ ילמוד תורה רבי יוחנן אפר ריחיים בצוארו ויעסוק בתורה – ולא פליגי הא לן והא להו" (קידושין כט, ע"ב).
- (30) "אפר רבי יוחנן בפי אתה פוצץ פלחפתה של תורה בפי שיש נידו חבילות של פשנה" (סנהדרין מב, ע"א).
- (31) "אפר רבי יוחנן פשום רבי שפעון בן יוחאי אפילו לא קרא אדם אלא קרית שפע שחרית וערבית קיים לא יבוש ספר התורה הזה מפני (יהושע א', ח) (מנחות צט, ע"ב).
- (32) "אפר רבי יוחנן פכאן שאין תורה כתורת ארץ ישראל ואין חכמה כחכמת ארץ ישראל" (אוצר הפדרשים אייזנשטיין עמוד שנ"ו) ✓ הברייתא אחרי הלימוד מזכירה מצוות התלויות בארץ "הפאה והבכורים והראיון".

רב המנונא

- (33) "אפר רב הפנונא לא חרבה ירושלים אלא בשביל שביטלו בה תינוקות של בית רבן" (שבת קיט, ע"ב) ✓ לימוד תורה מונע חורבן ירושלים, דהיינו מחזק את הערכים הלאומיים של בירת האומה].
- (34) הפסוק "אָשְׁרֵי אָדָם שֶׁפָּחַד תַּמִּיד" (פסלי כ"ח, יד) פתיחוס לפי רב הפנונא דווקא לדברי תורה, אך בעינינו אחרים אסור לו לאדם לפחד (סוכות ס, ע"א).
- (35) "ת"ד קטן היוודע... לדבר אביו לומדו תורה וקריאת שפע תורה טאי היא אפר רב הפנונא 'תורה צוה לנו משה פנרשה קהלת יעקב' (דברים ל"ג, ד) (סוכה פב, ע"א) ✓ הילד הקטן לומד את משמעות לימוד התורה בשביל חיזוק של "קהלת יעקב", דהיינו האופן הלאומי של לימוד התורה].
- (36) "דאפר רב הפנונא אין תחילת דינו של אדם אלא על דברי תורה... וכשם שדינו קודם לפעשה – כל שכרו קודם לפעשה שנאמר 'ויתן להם ארצות גנים וצמח לאפים יקשו: בצבור ישגרו חקיו ותורתו יגרו...' (תהלים ק"ה, פד-כה) (קידושין פ, ע"ב) ✓ לימוד תורה מאפשר את יישוב עם ישראל בארצו].

(37) ידרש רבי שמלאי תרי"ג מצוות נאמרו לו למשה שס"ה לאוין כפנין יפות השנה ורע"ח כנגד איבריו של אדם אפר רב הפנונא טאי קרא 'תורה צוה לנו משה מן השמים' (דברים ל"ג, ד) תורה בגיטריא שית טאה וחד סה הוי 'אנכי' ולא יהיה לך' - מפי הגבורה שפעננס" (פכות כג, ע"ב) ✓ קיום התורה של כל פרט - היא חלק של "מורשה קהלת (יעקב").

רב פפא "הילכך נימרונהו לתרוייהו/לכולהו"

לפי גרסת הרי"ף, רב פפא מסכם את כל הדעות הקודמות ולדעתו הלכה למעשה יש לומר את שלושת הברכות כיחידה אחת לפני לימוד התורה. גם לגבי הנוסח של ברכות אחרות רב פפא פסק לפי שיטתו המחמירה, לפיה צריכים להתחשב בכל הדעות כאחת "הילכך נימרונהו לתרוייהו"¹⁹:

- * הברכה על הקשת: "אמר רב פפא הילכך נימרונהו לתרוייהו ברוך זוכר הנביות ונאמן נביתו זקיים בטאפרו" (ברכות נט, ע"א).
- * ברכת "אשר יצר": "אמר רב פפא הילכך נימרונהו לתרוייהו ופא כל בשר וצפליא לעשות" (ברכות ס, ע"ב).
- * ברכת הודאה על הגשמים: "אמר רב פפא הילכך נימרונהו לתרוייהו א-ל ההודאות ורב ההודאות" (ברכות נט, ע"ב, תענית ו, ע"ב-ג, ע"א)²⁰.
- * בעניין ברכת הודאה בפורים: "רב פפא אמר הילכך נימרונהו לתרוייהו ברוך אתה ה' הנפרע לישראל עכל ציהם הא-ל הפושיע" (מגילה כא, ע"ב).
- * בעניין "מודים דרבנן": "אמר רב פפא הילכך נימרונהו לכולהו" (סוטה מ, ע"א).

לכאורה קשה, כי בברכת התורה רב פפא אינו משלב את כל הדעות לנוסח של ברכה אחת אלא הוא קובע לומר את שלוש הברכות כולן, והרי פסיקה זאת יוצרת בעיה הלכתית: "והא קא נפקא ברכה לבטלה, דהא ליכא ספק בברכה דרב המנונא שהיא מעולה שבברכות ובבית הכנסת יוצאין בה"²¹? בפשטות יש ליישב, שרב פפא ראה בכל קטע אופי שונה, אשר "קובע ברכה לעצמו", ולכן צירף את שלוש הדעות לנוסח אחיד של ברכות התורה וכך נפסק להלכה: "ולעסוק בדברי תורה והערב נא הכל ברכה אחת היא וצריך לומר והערב נא"²². שלוש הברכות משלימות זו את זו ויוצרות תהליך אחיד בלימוד התורה, אשר חשוב לפרט את כל שלביו: העיסוק האישי ("לעסוק בדברי תורה"), לימוד לכלל ישראל ("המלמד תורה לעמו ישראל"), בחירת ישראל על ידי מתן תורה בסיני ("אשר בחר בנו מכל העמים...")²³.

19. שים לב לגירסאות השונות בסוגייתנו, אשר מתאימות לניסוחים של רב פפא בסוגיות המצוטטות: "הילכך נימרונהו לתרוייהו" או "הילכך נימרונהו לכולהו" (ראה למעלה העי 5).
 20. ראה בני גזונדהייט "ברכת אשר יצר" אסיא, תשנ"ח, ט"ז, 124-137.
 21. לשונו של הראב"ד בהשגותיו על "בעל המאור".
 22. ברכות מו, ע"א, תוספות ד"ה כל.
 23. ראה למעלה בדברינו על "המבנה והאופי של ברכות התורה".

המשמעות של ברכות התורה

נדרים פא, ע"א²⁴:

ופפני פה אין פצויין ת"ח לצאת ת"ח מבניהן? אפר רב יוסף: שלא יאפרו תורה ירושה היא להם. רב ששת בריה דרב אידי אופר: כדי שלא יתגדרו על הצבור. פר זוטרא אופר: פפני שהן מתגברין על הצבור. רב אשי אופר: משום דקרו לאינשי חפרי. רבינא אופר: שאין פברכין בתורה תחלה, דאפר רב יהודה אפר רב, טאי דכתבי: "מי האיש החכם ויבן את זאת? (ירמיה ט'. יא) דבר זה נשאל לחכמים ולנביאים ולא פירשוהו, עד שפירשו הקב"ה בעצמו, דכתבי: ויאפר ה' על עונם את תורתו וגו', היינו לא שפעו בקולי היינו לא הלכו בה! אפר רב יהודה ודאפר רב: שאין פברכין בתורה תחלה.

למרות שבני ישראל עסקו בתורה באופן מעשי, חז"ל התייחסו להתנהגותם כאילו עזבו את התורה, כיון שלא סרכו בתורה תחילה: "ודאי עוסקין היו בתורה תמיד... שלא היתה התורה חשובה בעיניהם כל כך שיהא ראוי לברך עליה שלא היו עוסקים בה לשמה, ומתוך כך היו מזלזלין בברכתה"²⁵. הברכה מבטאת, אם כן, את המשמעות הפנימית של לימוד התורה, אשר בלעדיה לומדיה אינם זוכים לקנין התורה; לימוד תורה בלי גישה נכונה נשאר נטול משמעות בבחינת "מְצַוֵּת אֲנִישִׁים מְלַמְּדָה" (ישעיה כ"ט, יג) "כיון דלא מברכי - גליא דעתיהו שאינה מתנה חשובה להם"²⁶.

בהקשר אחר נפסק בהלכה, שאדם אינו זוכה בקניינו אם אינו מכיר בטבעו של הקניין ומתכוון לקנותו: "ומעשה אירע באחד שקנה בדיל מנגר עכו"ם בחזקת בדיל לכסות גג, ושוב נמלך ומכרו לישראל אחר שחזקת שהוא בדיל ואח"כ נמצא שהוא כולו כסף מבפנים, אך בחוץ היה מחופה בבדיל ופטרו הי"ר אליעזר ממ"ץ, כי אמר שלא זכה בו הישראל שקנה מן העכו"ם, כיון שלא ידע ולא נתכוין לקנות הכסף והודה לו ר"ת"²⁷. על פי הלכה זאת הסביר הרב ירוחם ליינר, האדמו"ר מראדזין, את הגמרא הנ"ל במסכת נדרים פ"א ע"א בעניין לימוד בתורה, שלא זוכין בברכתה אם לא מכירין ומכבדין את חשיבותה: "קניינו של אדם בדבר אפילו הוא ברשותו אינו מגיע אלא מקום שידיעתו בערך הדבר מגעת, וכך גם בקניינה של תורה. במידה שאדם מכיר בערכה של תורה - כך היא מידת קניינו בה, ואם אין הוא מכיר בערכה - אין לו בה קניין"²⁸.

24. ראה גם מקבילה בבא מציעא פה, ע"ב.

25. לשונו של רבנו ניסים בנדרים פא, ע"א בשם רבנו יונה; ראה בתשובות הרמב"ם סימן קל"ה.

26. לשונו של רש"י בבא מציעא פה, ע"ב, והרא"ש בנדרים שם דייק מלשון "תורתני" - דהיינו ברכת התורה.

27. לשונו של הגהות אשר"י לפרק אלו מציאות אות ט'.

28. ראה בספרו "תפארת ירוחם" עמ' קי"ז; מובא פה לפי יצחק מירסקי "הגיויני הלכה", ירושלים, מוסד הרב קוק, תשמ"ט, עמ' 128.

חז"ל הדגישו את הכוונה הרצויה של לימוד התורה, אך בד בבד היו מודעים לקשיים הכרוכים בדרשה זאת. אותו פסוק מירמיה ט"ז, יא יעל עזבם את תורתנו נדרש באיכה רבתי על פי פסוק דומה בירמיה ט"ז, יא "ואתי עזבו" בכיוון אחר:

"רבי הונא ורבי ירמיה בשם רבי שמואל ברבי יצחק אפר: פצינו שויתר הקב"ה על עבודת כוכבים ועל גילוי עריות ועל שפיכות דמים ולא ויתר על פאסה של תורה שנאמר 'על פה אָבְדָה הָאָרֶץ' על עבודת כוכבים ועל גילוי עריות ועל שפיכות דמים – אין כתיב כאן, אלא 'על עֲזָבָם אֶת תּוֹרָתִי' (ירמיה ט', יא). רבי הונא ורבי ירמיה בשם רבי חייא בר אבא אפרי: כתיב 'ואתני עזבו ואת תורתני לא שפתי' (ירמיה ט"ז, יא) – הלואי אותני עזבו ותורתני שפתי, כתיב שהיו פתעסקין בה – הפאור שבה היה פחזיון למוטב. רב הונא אפר: לפוד תורה אע"פ שלא לשפה שפתוך שלא לשפה נא לשפה" (איכה רבתי פתיחתו ד"ה בי רבי אבא).

ב. ברכות התורה "דרבים" בקריאת התורה

ברכות כא, ע"א:

אפר רב יהודה: ענין לברכת הפזון לאחריה פן התורה – שנאמר: 'ואכלת ושבעת וברכת' (דברים ח', ח) ענין לברכת התורה לפנייה פן התורה – שנאמר 'כי שם ה' אקרא הבו גדל לא-להינו' (דברים ל"ב, ג). אפר רבי יוחנן: לפדנו ברכת התורה לאחריה פן ברכת הפזון פקל וחומר, וברכת הפזון לפנייה פן ברכת התורה פקל וחומר; ברכת התורה לאחריה פן ברכת הפזון פקל וחומר: ופה פזון שאין טעון לפניו – טעון לאחריה, תורה שטעונה לפנייה – אינו דין שטעונה לאחריה; וברכת הפזון לפנייה פן ברכת התורה פקל וחומר: ופה תורה שאין טעונה לאחריה – טעונה לפנייה, פזון שהוא טעון לאחריה – אינו דין שיהא טעון לפניו. איכא לפפרך: פה לפזון – שכן נהנה, ופה לתורה – שכן חיי עולם! ועוד, תנן: על הפזון פברך לאחריה ואינו פברך לפניו! תיובתא.

רש"י: כי שם ה' אקרא כשנא מטה לפתוח בדברי שירה אמר להם לישראל אני אברך תחלה ואתם ענו אחרי אמון כי שם ה' אקרא ככרכה אתם הבו גדל לא-להנו באמון הכי מפרשי לה כמסקת יומא לז, ע"א.

לפי רבי יוחנן, אשר קבע את נוסח הבקשה "ו(ה)הערב נא" כחלק של ברכות התורה "דיחיד", חייבים לבדך את ברכת התורה גם לפני ואחרי קריאת התורה ברבים. הדרשה מדגישה דווקא את החשיבות של לימוד תורה ברבים "הבו גדל לא-להנו" בבחינת "להגדיל תורה", דהיינו כאשר אקרא בשם ה' - הבו גדל

לא-להנו בברכה בציבור²⁹. הלימוד מהפסוק של שירת "האזינו" מוכיח, שמדובר דווקא במעמד ציבורי של כל עם ישראל כולו³⁰, וכך משמע גם מהירושלמי, שהלימוד מברכת המזון מתייחס דווקא לברכת התורה רבים: "אמר רבי שמואל בר אבדימי: לא למדו ברכת התורה מברכת הזימון אלא לרבים, ואם לרבים אפילו בינו לבין עצמו לא יברך"³¹.

הנוסח של ברכת התורה רבים לא מפורש בסוגייתנו, והוא מופיע לראשונה במסכת סופרים פי"ג הי"ה-ה"ו:

הלכה ה: מי שהוא אוהו ספר תורה, נחלקו שני תנאים בדבר, חד אמר פותח ורואה וגולל ומברך, וחד אמר פותח ורואה ומברך, רבי זעורה אבא בר ירמיה רב מתנה בשם שמואל: הלכה כמי שהוא אומר פותח ורואה ומברך, ומה טעם יְכַפְתְּחוּ עִמְדוּ כָּל הָעָם ומה כתיב בתריה יְיָ בְּרַךְ עַמְּךָ אֶת ה' הָאֱלֹהִים הַגְּדוֹל (נחמיה ח', ה-ו) - במה גידלו, רבי גידל אמר בשם המפורש, רב מתנה אמר בברכה גידלו.

הלכה ו: והיכי מברך, בעשרה אומר, ברכו את ה' המבורך, ביחיד כשהוא משכים לקרוא אומר, ברוך אתה ה' א-להינו מלך העולם הנותן תורה מן השמים חיי עולמים ממרומים, ברוך אתה ה' נותן התורה, וגולל ואומר, ברוך אתה יי א-להינו מלך העולם אשר נתן לנו תורת אמת וחיי עולם נטע בתוכנו, ברוך את ה' נותן התורה.

הברכה נלמדת מהפסוק בנחמיה 'עמדו כל העם וגם הנוסח מדגיש את משמעות התורה דווקא לעם ישראל כולו, ולכן מפורש שיש להוסיף בעשרה "ברכו את ה' המבורך" כדין "כל דבר שבקדושה שלא יהא פחות מעשרה"³². בגלל האופי השונה של ברכת התורה בציבור, גם אין איסור של "ברכת לבטלה"

29. פירוש "תורה תמימה" על דברים ל"ב, ג, ראה גם במסכת יומא לו, ע"א, ובמכילתא בא פטי"ז נלמד מהפסוק הזה דין מיוחד של ברכת התורה דוקא רבים.

30. גם במדרש דברים רבה פי"ח ברכת התורה נלמדת מברכת משה אחרי שירת האזינו, דהיינו אחרי לימוד התורה דוקא רבים, וכך מפורש במדרש דברים רבה פי"א: "איזוהי הברכה שברך משה בתורה תחילה בא"י אמ"ה אשר בחר בתורה הזאת וקדשה ורצה בעושיה".

31. לשונו של הירושלמי בברכות פז, ה"א: ויש לשים לב לפרט הבא: כיון שלדעת הירושלמי הלימוד הוא דוקא לרבים, "ברכת המזון" נקראת "ברכת הזימון", דהוי גם כן רבים; ראה גם ירושלמי מגילה פי"ד, ה"א, תוספות ראש השנה לג, ע"א ד"ה הא. דיונים נרחבים בנושא נמצאים בשו"ת "משנה יעקב" סימן ס', וכך משמע מההקשר בדברים רבה פי"ח, "באר שבע" על סוטה לג, ע"א ודף מ"א, שו"ת "תורת רפאל" סי' א-ב, שו"ת "משכנות יעקב" סימן ס'.
32. ברכות כא, ע"ב, מגילה כג, ע"ב ועוד, וראה דיון בהמשך.

כשחוזרים על אותה ברכה פעם שנייה³³. הברכה אחרי קריאת התורה מנסחת את הברכה של התורה לכנסת ישראל כולה במשך כל הדורות, דהיינו מאז נתינתה בהר סיני עד ימינו. הניסוחים "תורת אמת" ו"חיי עולם נטע בתוכנו" לקוחים דווקא מהקשרים של לימוד תורה ברבים ומתאימים לאופי של לימוד תורה ברבים: "ויכיוון שנהג בכל ישראל בתלמידים ובעמי הארץ ויש כאן שתיים קדושת השם ותלמוד התורה - חביב הוא"³⁴.

במסכת סופרים קובעים גם את נוסח ברכת התורה לאחריה, למרות התייבשות במסכת ברכות שיש לחלק בין ברכת התורה לברכת המזון: ברכת המזון שונה "שכן נהנה"³⁵ או ברכת התורה שונה שכן "חיי עולם"³⁶. דעת רבי יוחנן במסכת ברכות כא, ע"א שיש לברך גם אחרי ברכת התורה, התקבלה אם כן להלכה במסכת סופרים ובפוסקים למרות התייבשות הכפולה בסוגייה שם. צריך לחלק, שבברכת התורה של היחיד לא שייך לברך אחריה, כי כל היום מחויב בלימוד התורה מדין "לא ימוש ספר התורה הזה מפיד והגית בו יומם ולילה..." (יהושע א, ח), ולכן אין שום דעה בסוגייה בברכות י"א ע"ב שצריך לברך אחריה, ואולי לפי"ז בחרו דווקא במשנה בריש פאה ללמדנו, שתלמוד תורה "אין לה שיעור"³⁷. גם בהשוואה לברכת "לישב בסוכה", העיקרון הזה מסביר הבדל הלכתי, כפי שמובא בתוספות ברכות יא, ע"ב³⁸:

"ואם תאמר מאי שנא מסוכה שצריך לברך על כל סעודה וסעודה
לישב בסוכה! ויש לומר דשאני תורה, שאינו מייאש דעתו דכל
שעה אדם מחוייב ללמוד דכתיב 'והגית בו יומם ולילה' (יהושע
א, ח) והוי כמו יושב כל היום בלא הפסק, אבל אכילה בסוכה -
יש שעה קבועה".

33. וכך פסק מפורשות הרא"ש: "ואע"פ שאותו שקורא בתורה חוזר ומברך אשר בחר בנו אע"פ שכבר בירך כל הברכות קודם פי הקרבנות - לא דמי, דאותה ברכה נתקנה על קריאתו בצבור כמו שנתקנה ברכה לאחריה וכמו שתקנו אשר בחר בנביאים למפטיר" (רא"ש ברכות פ"א סימן י"ג, וראה שם מעו"ט אות קי); ראה גם למטה את שיטת ה"שאגת אריה" בעניין ברכת התורה מדאורייתא או מדרבנן.

34. לשונו של רש"י על מסכת סוטה מט, ע"א ד"ה אקדושא דסידרא.

35. על הסברא "שכן נהנה" ראה גם מסכת ראש השנה כח, ע"א, סנהדרין סב, ע"ב, כריתות טו, ע"ב, בהקשרים אחרים וצרף לכאן.

36. ראה גם שבת י, ע"א; ראה גם ספר החינוך מצווה ת"ל, ובפירושו משך חכמה דברים ח', י - בנוגע לשאלה למה ברכת התורה נקבעה לפני הלימוד.

37. וכך כתב במפורש בסידור "צלוחת דאברהם" עמוד ט"ו: "והטעם שבחרו במשנה זו נראה לי משום שונה כאן שלתלמוד אין שיעור כלומר שצריך אדם ללמוד כל היום ולא למיפטר נפשיה בלימוד משנה זו שהוא לומד עתה".

38. ד"ה שכבר, וראה דיון בבית יוסף אורח חיים סימן מ"ז אות ו' ו"ואין שעה שאינו חייב לעסוק בתורה לא שייך לברך עליה", ראה גם בשו"ת "יביע אומר" חלק ח' או"ח סימן ה' סוף אות א'.

אמנם בברכות כא, ע"ב רבי יוחנן סובר שחייב לברך אחרי ברכת התורה ברבים, כי המטרה הבסיסית של קריאת התורה ברבים היא לשתף את הרבים, ולכן גם קבעו שכל הקרואים ממרכים משום הנכנסין ומשום היוצאין³⁹. מדין "פָּרָב עִם הַדָּרַת מֶלֶךְ וּבְאֶפְסֵי" (משלי י"ד, כח) קבעו להלכה שיש לצרף גם אישה וקטן לקריאת התורה ברבים: "הכל עולין למניין שבעה ואפילו אישה ואפילו קטן"⁴⁰. קריאת התורה ברבים היא מעשה מצווה מוגדר מבחינת הזמן, ולכן כמו בכל מצוות מעשיות אחרות - מברך לפני ואחרי קיום המצווה⁴¹.

ג. "ברכת התורה" מדאורייתא או מדרבנן - שלוש שיטות

ברכת התורה נלמדת במסכת ברכות כא, ע"א ובמסכת סופרים מפסוקים מפורשים, ולפי פשוטות הסוגיה ברכת התורה ברבים היא מדאורייתא⁴². בניגוד לכך, ברכת התורה של היחיד אינה נלמדת במסכת ברכות יא, ע"ב מפסוקים. לאור סתירה זאת בין הסוגיות, קיימות שלוש שיטות לגבי אופיה ותוקפה של ברכת התורה:

* **הרמב"ם** - אינו מונה את ברכת התורה בתרי"ג מצוות ונחלקו המפרשים בדעתו: (א) ברכת התורה היא מדרבנן⁴³ או (ב) חלק של מצוות תלמוד תורה⁴⁴ או (ג) מצוות כוללת⁴⁵.

* **הרמב"ן**⁴⁶ חולק על הרמב"ם וסובר שברכת התורה היא מצוות עשה מדאורייתא: "שנצטוינו להודות לשמו יתברך בכל עת שנקרא בתורה על הטובה הגדולה שעשה לנו בתתו תורתו אלינו והודיענו המעשה הטוב לפניו שבהם ננחל חיי

39. מסכת מגילה כא, ע"א-ע"ב, וראה רבנו ניסים בשם הרמב"ן פסחים כו, ע"ב בדפי הרי"ף ד"ה מאי ברכת השיר.

40. ראה תוספות ראש השנה לג, ע"א ד"ה הא: "משמע אע"פ שפטורות ממצוות תלמוד תורה מדין מצוות עשה שהזמן גרמן - הם חלק של מתן תורה לעם ישראל כולו, ולכן עולין למנין שבעה"; ופסק להלכה בשו"ת "תורת רפאל" סימן ב', דאסור לקרות בציבור בתורה בלא ברכה מן התורה, אע"פ שבירך בבקר על הלימוד שלו; וראה שו"ע אורח חיים סימן קל"ט סעיף חי' ובמפרשים, ואתי שפיר לפי המהלך הנ"ל.

41. ראה מסכת נידה נא, ע"ב.

42. וכך גם משמע ממדרש דברים רבה פ"ח "ברוך אתה ה' למדני חקיד" (תהלים קי"ט, יב).

43. שו"ת "שאגת אריה" סימן כ"ד; מנחת חינוך סימן ת"ל.

44. וכך דייקו מהתוספות ראש השנה לג, ע"א ד"ה הא.

45. כך כתב בשו"ת "בני משה" ח"א סימן א' בדעת הרמב"ם, רי"ף, רא"ש, שלא הביאו את הדרשה הנ"ל.

46. בהשגותיו על ספר המצוות של הרמב"ם מצווה ט"ו; וכך כתב והסכים עמו רשב"א לברכות מח, ע"ב, המאירי על ברכות כא, ע"ב, בעל "מגילת אסתר" על ספר המצוות לרמב"ם שם, ספר החינוך מצוות עשה ת"ל, דברים רבה פ"ח, ערוך השולחן סי' מ"ז.

העולם הבא...". הרמב"ן מביא הוכחה לשיטתו מלשון הגמרא בברכות כא, ע"א: "מניין שברכת התורה מדאורייתא", ויש שהוכיחו כך גם מנדריים פא, ע"א, כי הרי אם ביטול ברכת התורה גורם לעונש גדול של גלות מארץ ישראל - סביר שברכת התורה היא מדאורייתא⁴⁷.

* **בעל "שאגת אריה"** (ואחרים) הציעו דעה שלישית כשיטת בניינים: דברים ברכת התורה מדאורייתא, וביחיד היא מדרבנן⁴⁸, כי כיחיד המברך מתייחס לעיסוק הפרטי שלו בתורה, והבדלה נחשבת כמו בשאר ברכות המצוות כחלק של אותה המצווה עצמה. אך בקריאת התורה דברים מברכים על מתן תורה כביטוי לבחירת עם ישראל מכל העמים, כי ברכת "אשר בחר בנו" היא ברכת השבח של בחירת ישראל ומתן התורה, ויסודה מדאורייתא מהפסוק "הבו גדל"י⁴⁹ משא"כ "לעסוק בדברי תורה... (ו)הערב נא", שהן ברכות מדרבנן לפני העיסוק בלימוד תורה של כל פרט ופרט⁵⁰. לפי שיטה זאת מובנת ההלכה, שחוזר ומברך ברכת התורה כשעולה לתורה למרות שבירך קודם ביחיד⁵¹. בעל ה"שאגת אריה" פסק לפי ההבחנה הזאת הלכה למעשה: אי מספקי ליה אם בירך ברכת התורה - ברכת "אשר בחר בנו" היא מדאורייתא ובספק דאורייתא פוסקים לחומרה וחוזר ומברך, משא"כ בברכת "לעסוק בדברי תורה" שהיא מדרבנן ובספק דרבנן אינו חוזר ומברך.

47. שו"ת "שאגת אריה" סימן כ"ד-כ"ה ע"פ סוטה מא, ע"ב תד"ה אותו.

48. שיטה זאת מתקבלת על הדעת מתוך עיון בסוגיות, והיא נזכרת למעלה בכמה מקומות.
49. ראה למעלה "המבנה והאופי של ברכות התורה". בשו"ת "שאגת אריה" סימן כ"ד הוכיח מהגמרא בנדריים פא, ע"ב דבפשטות משמע שם שברכת התורה היא מדאורייתא, ולכן גלו מארצם. יש לציין שהמשמעות של ברכת התורה בסוגייה שם היא במפורש לכלל ישראל כולו ולא רק לפרט העוסק בה.

50. בסוגייה בברכות יא, ע"ב נאמר "השכים לשנות עד שלא קרא קריאת שמע - צריך לברך, משקרא קריאת שמע - אין צריך לברך, שכבר נפטר באהבה רבה" ודייק בשו"ת "תורת רפאל" סימן ב' דהלשון "צריך" הוא מדרבנן: "מדקאמר שם 'צריך לברך' ולא קאמר 'חייב לברך' - משמע מדרבנן היא וכדאיתא ביבמות ע"ב ע"א 'הא צריך קתניי וכתב שם בניי 'צריך' מדרבנן משמע דאי דאורייתא 'חייבי מיבעי ליה'".

51. ראה למעלה בהערה 32.

ד. היחס בין ברכת התורה לבין ברכת "אהבה רבה"

הגמרא מקשרת את ברכות התורה לברכת "אהבה רבה" שלפני קריאת שמע:
ברכות יא, ע"ב:

אפר רב יהודה אפר שפואל: השכים לשנות, עד שלא קרא קריאת שמע
– צריך לבדוק, פשקרא קריאת שמע – אינו צריך לבדוק, שכבר נפטור באהבה
רבה.

נשאלת השאלה מהם קווי הדמיון והשוני בין ברכות התורה ובין ברכת
"אהבה רבה".

האופי של ברכת "אהבה רבה" שונה באופן עקרוני מברכת התורה דיחיד:
מודגשים בה היסודות של בחירת ישראל מכל העמים, חזרה לארץ ישראל
והגאולה. הברכה נאמרת דווקא אחרי "ברכו" רבים, כי "כל דבר שבקדושה לא
יהא פחות מעשרה". בכעין מבוא לקריאת שמע מוזכרים גם בברכת "אהבה
רבה" התכנים של קריאת שמע: אהבת ה' ואהבת ישראל ("אהבה רבה אהבתנו..."
כנגד "ואהבת את ה' א-להיך..."); לימוד התורה ("ותן בלבנו בינה להבין..."
כנגד "והיו הדברים האלה..."); ארץ ישראל ("והביאנו לשלום מארבע כנפות הארץ..."
כנגד "למען ירבו ימיכם..."). בחירת ישראל מכל העמים הוא הנושא המרכזי של
ברכת "אהבה רבה", ולכן מוזכרים בה התורה והשיבה לארץ ישראל כמרכיבים
חשובים של הבחירה. בזה דומה ברכת "אהבה רבה" לאופי של ברכת התורה
"ברבים", ובשתיהן יש הקדמה משותפת של "ברכו את ה' המבורך".

בניגוד לכך ברכות התורה של היחיד בברכות השחר מתייחסות לעיסוק
המעשי של כל פרט ופרט בלימודו היומיומי ("לעסוק בדברי תורה"), שבעזרתו
הוא מצטרף בסופו של דבר לעם ישראל ("המלמד תורה לעמו ישראל", "אשר
בחר בנו"). אך ארץ ישראל אינה תופסת מקום מרכזי בהקשר של ברכות היחיד
כמו בברכת "אהבה רבה" המתייחסת לברכת עם ישראל.

לסיכום: עיון תפילה של "ברכות התורה" מלמד שלבים, יסודות ומסרים
רבים של לימוד התורה.